

STEFAN ZWEIG

SATRANÇ

UZUN ÖYKÜ

Çeviri: AYÇA SABUNCUOĞLU

46.
BASKI

STEFAN ZWEIG
SATRANÇ

Schachnovelle, Stefan Zweig

© 1997, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1997

46. basım: Ocak 2015, İstanbul

Bu kitabın 46. baskısı 10000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Şebnem Sunar

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © Shutterstock

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-510-355-6

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 10758

STEFAN ZWEIG

SATRANÇ

UZUN ÖYKÜ

Almanca aslından çeviren

Ayça Sabuncuoğlu

Stefan Zweig'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

- Dünün Dünyası*, 1985
Amok Koşucusu, 1990
Yarının Tarihi, 1991
Lyon'da Düğün, 1992
İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar, 1995
Günlükler, 1997
Değişim Rüzgârı, 1998
Amerigo, 2005
Sabırsız Yürek, 2006
Marie Antoinette, 2006
Joseph Fouché, 2007
Rotterdamlı Erasmus, 2008
Balzac, 2009
*Bir Kadının Yaşamından 24 Saat -
Bir Yüreğin Ölümü*, 2009
Macellan, 2010
Clarissa, 2010
Hayatın Mucizeleri, 2011
Montaigne, 2012

STEFAN ZWEIG, 1881 yılında Viyana'da doğdu. Avusturya, Fransa ve Almanya'da öğrenim gördü. Savaş karşıtı kişiliğiyle dikkat çekti. 1919-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, Nazilerin baskısı yüzünden Salzburg'u terk etmek zorunda kaldı. İlk şiirlerini 1901 yılında yayımladı. Çok sayıda deneme, öykü, uzun öykünün yanı sıra büyük bir ustalıkla kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür. Psikolojiye ve Freud'un öğretisine duyduğu yoğun ilgi, Zweig'in derin karakter incelemelerinde ifade bulur. Özellikle tarihsel karakterler üzerinde yazdığı yorumlar ve yaşamöyküleri, psikolojik çözümler bakımından son derece zengindir. Zweig, Avrupa'nın içine düştüğü siyasi duruma dayanamayıp 1942 yılında Brezilya'da karısıyla birlikte intihar etti.

AYÇA SABUNCUOĞLU, 1972'de İstanbul'da doğdu. Avusturya Lisesi'ni ve Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Çevirmenlik ve kitap editörlüğü yapıyor. Bazı çevirileri: *Dokuz Buçukta Bilardo* (Heinrich Böll), *Amerika* (Franz Kafka), *Üç Deniz Öyküsü* (Joseph Conrad), *Umut Tarlaları* (José Saramago), *Dünyanın Ölçümü* (Daniel Kehlmann), *Birbirimiz Olmadan* (Martin Walser), *Kardeşimin Gölgesinde* (Uwe Timm).

Gece yarısı New York'tan kalkıp Buenos Aires'e gidecek olan büyük yolcu vapurunda, son saatin alışılmış telaşı ve koşuşturması yaşanıyordu. Karadakiler arkadaşlarını geçirmek için itişip kakışıyor, eğik kasketli telgrafçı çocuklar birtakım adlar bağırarak yolcu salonlarında oradan oraya koşturuyor, bavullar ve çiçekler sürüklenerek vapura yükleniyor, orkestra güvertede durup dinlenmeden çalarken çocuklar merdivenlerde merakla bir aşağı bir yukarı koşuyorlardı. Bu kargaşanın biraz ötesinde, gezinti güvertesinde bir tanıdıkla laflıyordum ki, yanı başımızda iki ya da üç kez keskin bir flaş patladı; tam kalkıştan önce gazeteciler ünlü birini soru yağmuruna tutuyor ve fotoğraflarını çekiyordu anlaşılın. Arkadaşım o tarafa bakıp gülümsedi. "Ender bulunan bir kuş düşmüş ağlarına, Czentovic." Bu açıklamanın üzerine ona anlamaz gözlerle bakmış olmalıyım ki, ekledi: "Mirko Czentovic, dünya satranç şampiyonu. Turnuva oyunlarıyla doğudan batıya bütün Amerika'yı bucak bucak dolaştı, şimdi de yeni zaferler kazanmak için Arjantin'e gidiyor."

Bu genç dünya şampiyonunu ve hatta ışık hızıyla yükselmesiyle ilgili bazı ayrıntıları bile anımsadım o an; benden daha dikkatli bir gazete okuyucusu olan arkada-

şım, bu ayrıntıları tamamlayan bir sürü gülünç hikâye biliyordu adamla ilgili. Bir yıl kadar önce beklenmedik bir çıkış yapan Czentovic'in adı Alehin, Capablanca, Tartakower, Lasker, Bogolyabov gibi en saygın ustalarla birlikte anılır olmuştu. 1922'de New York'taki satranç turnuvasında ortaya çıkan yedi yaşındaki mucize çocuk Rzecewski'den bu yana, adı sanı duyulmamış birinin anlı şanlı satranç loncasına girişi hiç bu kadar geniş yankı uyandırmamıştı. Çünkü Czentovic'in zihinsel özellikleri, böyle göz kamaştırıcı bir yükselmenin ipuçlarını kesinlikle vermemişti. Çok geçmeden bir söylenti yayıldı, bu satranç şampiyonu özel yaşamında herhangi bir konuşma sırasında bir tümceyi dilbilgisi yanlışı olmadan kuramıyordu ve kızgın meslektaşlarından birinin öfkeli bir alayla söylediğine göre, "her alanda evrensel bir kültürlüzlük içindeydi". Yoksul bir Slav Tuna gemicisi olan babasının ufacık kayığını bir gece bir tahıl gemisi ezdi, o sapa bölgenin papazı da o zamanlar on iki yaşında olan Mirko'ya acıyıp babasının ölümünden sonra onun bakımını üstlendi. İyi yürekli papaz canla başla uğraşıp ağzını bıçak açmayan, anlama güçlüğü çeken çocuğa köy okulunda öğrenemediği şeyleri evde özel dersler vererek öğretip açığını kapatmaya çalıştı.

Ama çabaları sonuçsuz kaldı. Mirko, kendisine yüz kez anlatılan harflere hâlâ boş boş bakıyordu; ağır işleyen beyninde, en basit ders konularıyla bile uğraşacak güç yoktu. On dört yaşındayken bile, hesap yapması gerektiğinde parmaklarından yardım alıyordu ve bir kitap ya da gazete okumak, yetişme çağındaki bu çocuk için daha da çok çaba gerektiriyordu. Bu konuda Mirko'nun isteksiz ya da dik kafalı olduğu kesinlikle söylenemezdi. Ondan rica edilenleri karşı çıkmadan yapıyordu, su getiriyor, odun kırıyor, tarlada çalışıyor, mutfağı temizliyor ve insanları çileden çıkararak bir yavaşlıkla da olsa, veri-

len her görevi yerine getiriyordu, güvenilir bir çocuktur. Ama bu tuhaf oğlanda iyi yürekli papazın canını en çok sıkan şey, ilgisizliğiydi. Özel bir çağrı almadan hiçbir şey yapmazdı, hiçbir zaman soru sormazdı, başka oğlanlarla oynamaz ve bir şey ona açık bir dille buyurulmadığı sürece kendiliğinden bir uğraş aramazdı; Mirko ev işlerini bitirir bitirmez, çayırdaki koyunlar gibi boş boş bakarak odada kıpırdamadan oturur, çevresinde olanlara en ufak bir ilgi bile göstermezdi. Papaz akşamları uzun çiftçi piposunu tütürerek, her zamanki gibi jandarma çavuşuyla üç el satranç oynarken, sarı kafalı oğlan hiç ses çıkarmadan yanlarına çömelir ve ağırlaşmış gözkapaklarının altından, uyku akan ve kayıtsız gözlerle kareli tahtaya bakardı.

Bir kış akşamı, iki kafadar günlük oyunlarına dalmışken, köyün ana yolundan bu yana hızla yaklaşan bir kızağın küçük çanları duyuldu. Kasketi karla kaplı bir çiftçi telaşla içeri daldı, yaşlı annesi ölüm döşeğindeymiş, papaz da ona son ayinini yapmak için hemen gelmeliymiş. Papaz hiç duraksamadan onu izledi. Birasını daha bitirmemiş olan jandarma çavuşu, onları uğurlarken yeni bir pipo yaktı ve uzun konçlu, ağır çizmelerini giymeye hazırlanırken, Mirko'nun bakışlarının oyuna başlanmış satranç tahtasına nasıl dikildiğini ayımsadı.

“Ne o, oyunu tamamlamak mı istiyorsun?” dedi alaycı bir sesle, uykulu çocuğun tahtadaki tek bir taşı bile doğru oynamayı beceremeyeceğinden son derece emindi. Oğlan çekinerek ona baktı, sonra başını salladı ve papazın yerine oturdu. On dört hamleden sonra jandarma çavuşu mat olmuştu ve yenilgisinin yanlışlıkla yaptığı dikkatsiz bir hamleden kaynaklanmadığını itiraf etmek zorunda kaldı. İkinci el de birinciden farklı olmadı.

“Vay canına!” diye şaşkınlıkla bağırdı papaz geri döndüğünde, iki bin yıl önce benzer bir mucizenin gerçek-

leştğini, bir dilsizin birdenbire bilgelik dilini bulduğunu anlattı pek İncil okumayan jandarma çavuşuna. İlerlemiş saate karşın papaz, okuma yazma bilmeyen öğrencisine iki el oyun için meydan okumaktan kendini alamadı. Mirko onu da rahatlıkla yendi. Ağır ağır, düşünüp taşınarak, kararlı bir biçimde oynuyordu, geniş alnını tahtadan bir kez bile kaldırmadı. Ama karşı konulmaz bir kesinlik vardı oyununda; ileriki günlerde ne jandarma çavuşu ne de papaz ona karşı bir el kazanmayı başardılar. Öğrencisinin normalde yaşadığı zekâ geriliğini herkesten daha iyi bilecek durumda olan papaz, bu tek yanlı tuhaf yeteneğin daha çetin bir sınava ne kadar dayanabileceğini ciddi olarak merak etmeye başladı. Mirko'ya biraz olsun çekidüzen vermek için, saman sarısı fırça gibi saçlarını köy berberinde kestirdikten sonra, kızığın bindirip küçük komşu kente götürdü onu, ana meydandaki kafenin bir köşesinde tutkulu satranç oyuncularının toplandığını biliyordu, kendisi onlar kadar deneyimli değildi. Papaz, üzerine koyun kürkü, ayaklarına uzun konçlu çizmeler giymiş on beş yaşındaki saman sarısı saçlı, kırmızı yanaklı oğlanı kafeden içeri iterek soktuğunda, oturan toplulukta en ufak bir şaşkınlık bile uyanmadı; çocuk satranç masalarından birine çağrılana kadar, ürkek ürkek yere bakarak bir köşede dikildi. Mirko, iyi yürekli papazdan Sicilya açılışı denen şeyi öğrenmediği için, ilk elde yenildi. İkinci elde en iyi oyuncuyla berabere kaldı. Üçüncü ve dördüncü elden başlayarak hepsini birer birer yendi.

Küçük bir Slav taşra kentinde heyecan uyandıran şeyler çok ender olur; bu nedenle bu köylü şampiyonun ortaya çıkışı orada toplanmış ileri gelenlerin gözünde hemen bir sansasyona dönüştü. Mucize çocuğun ertesi güne kadar kesinlikle kentte kalması gerektiğine oybirliğiyle karar verildi, böylece satranç kulübünün öteki üyeleri bir araya toplanabilecekti ve özellikle hasta bir sat-

ranç tutkunu olan yaşlı Kont Simczic'in şatosuna haber ulaştırılabilecekti. Yepyeni bir övünçle öğrencisine bakan, ama onun bu yeteneğini keşfetmekten duyduğu sevince karşın, görevi gereği yönetmesi beklenen pazar ayinini kaçırmak istemeyen papaz, yeni bir deneme için Mirko'yu orada bırakabileceğini söyledi. Genç Czentovic satranç topluluğunun hesabına otele yerleştirildi ve o akşam ilk kez bir klozet gördü. Ertesi pazar günü öğleden sonra satranç salonu tıklım tıklım doluydu. Dört saat kıpırdamadan satranç tahtasının önünde oturan Mirko, tek sözcük etmeden ve başını bile kaldırmadan oyuncularını birbiri ardına yendi; en sonunda eşzamanlı bir oyun oynanması önerildi. Eşzamanlı bir oyunda, tek başına farklı oyuncularla karşılaşması gerektiğini bu cahilin kafasına sokabilmek biraz zaman aldı. Ama Mirko bu göreneği kavrar kavramaz çabucak işe koyuldu, ağır, gıcırdayan ayakkabılarıyla yavaşça masa masa dolaştı ve en sonunda sekiz elden yedisini kazandı.

Böylece büyük tartışmalar başladı. Bu yeni şampiyon gerçek anlamda kentli olmamasına karşın, kentin yerel övücü birden alevlendi. Harita üzerindeki varlığını şimdiye dek pek kimsenin ayırımsamadığı küçük kent, belki de ilk kez ünlü bir adamı dünyaya kazandırma onuruna ulaşabilecekti. Normalde yalnızca garnizon kabaresi için şantözler ve kadın şarkıcılar ayarlayan Koller adında bir menajer, bir yıllık parasal yardım sağlanırsa, Viyana'da tanıdığı büyük bir ustanın genç adama satranç sanatını öğretmesini sağlayabileceğini söyledi. Her gün satranç oynadığı altmış yıl boyunca bu kadar kayda değer bir rakiple hiç karşılaşmamış olan Kont Simczic, gerekli parayı hemen karşıladı. O gün gemici oğlunun şaşırtıcı yükselişi başladı.

Altı ay içinde Mirko satranç tekniğinin bütün sırlarını kavradı, bununla birlikte sonraları uzman çevrelerde

çokça gözlenen ve alay edilen tuhaf bir yetersizliği vardı. Şöyle ki, Czentovic tek bir satranç oyununu bile ezber –ya da uzmanların dediği gibi “körleme”¹ oynamayı bir türlü beceremiyordu. Savaş meydanını imgelemin sınırsız alanına yerleştirme yeteneğinden tümüyle yoksundu. Altmış dört kareli ve otuz iki taşlı siyah beyaz tahta her zaman elle dokunulur biçimde önünde olmalıydı; ünü dünyaya yayıldıktan sonra bile, katlanabilir bir cep satranç tahtasını yanından hiç ayırmadı, böylece usta işi bir oyunun tekrar üzerinden geçmek ya da kendi kendine güç bir durumu çözmek istediği zaman, konumu gözlerinin önünde oluşturabiliyordu. Bu önemsiz gibi görünen eksiklik, onun hayal gücünün yetersiz olduğunu gösteriyordu ve yakın çevrelerde ateşli tartışmalara yol açıyordu; tıpkı müzisyenler arasındaki olağanüstü bir virtüözün ya da şefin, notalara bakmadan çalmayı ya da orkestrayı yönetmeyi becerememesi gibi. Ama bu tuhaf özellik, Mirko’nun şaşırtıcı yükselişini kesinlikle yavaşlatmadı. Daha on yedi yaşındayken bir düzine satranç ödülü kazanmıştı bile, on sekizinde Macaristan şampiyonu oldu, en sonunda yirmisinde dünya şampiyonluğunu ele geçirdi. Zekâ düzeyi, hayal gücü ve ataklık açısından her biri ondan kat kat üstün olan en soğukkanlı şampiyonlar bile, onun kaya gibi dayanıklı aklı karşısında pes ediyorlardı, tıpkı hantal Kutusow karşısındaki Napoléon ve Fabius Cunctator karşısındaki Hannibal gibi; Livius’un yazdığına göre, Fabius çocukluğunda da buna benzer dikkat çekici hantallık ve zekâ geriliği belirtileri göstermiş. Böylece akıl yönünden üstün birbirinden değişik insanları –filozofları, matematikçileri, hesap yapan, imgelemini kullanan ve çoğunlukla yaratıcı olan

1. Satranç notasyonu yardımıyla, satranç takımı olmaksızın zihinden satranç oynamak. (Ç.N.)

kişileri– bir araya toplayan satranç ustaları galerisine, ilk kez tinsel dünyanın tümüyle dışındaki biri girdi, en yırtık gazetecinin bile ağzından kamuoyuna ilginç gelebilecek tek sözcük almayı başaramadığı ağır kanlı, ağzını bıçak açmayan bir köylü çocuğu... Czentovic gazetelerden esirgediği süslü cümleleri, kendisiyle ilgili anekdotlar doğmasına meydan vererek kısa zamanda bol bol telafi etti. Çünkü tartışmasız usta olduğu satranç tahtasının başından kalktığı an, korunmasız Czentovic tuhaf ve neredeyse gülünç bir görünüme bürünüyordu; bayramlık siyah takım elbisesine, biraz küstah bir inci iğne iliştilmiş albenili boyunbağına ve özenle bakımı yapılmış parmaklarına karşın, devinimleri ve tavırlarıyla köyde papazın odasını süpüren aynı özürlü köylü çocuğuydu. Uzman meslektaşlarının alaylı ve kızgın bakışları altında yeteneğini ve ününü akılsızca ve hiç utanmadan kabalıkla kullanıp dar görüşlü ve hatta bayağı bir açgözlülükle, kazanabildiği kadar para kazanmaya çalışıyordu. Hep en ucuz otellerde kalarak kent kent dolaşıyordu, ücreti karşılındığı sürece en döküntü kulüplerde bile oynuyordu, sabun reklamlarında resmini kullandırtıyordu ve hatta üç tümceyi doğru yazmayı beceremediğini çok iyi bilen rakiplerinin alaylarına aldırmandan, adını “Satranç Felsefesi” adlı bir kitap için sattı, gerçekte bu kitabı kendi halinde Galıçyalı bir öğrenci paragöz yayıncılar için yazmıştı. Bütün yontulmamış varlıklarda olduğu gibi onda da gülünç bir kendini beğenmişlik vardı; dünya turnuvasındaki zaferinden beri kendini dünyanın en önemli adamı olarak görüyordu ve bütün bu zeki, akıllı, göz kamaştırıcı konuşmacıları ve yazarları kendi alanlarında yenmiş olduğunu, üstelik onlardan daha çok kazandığını bilmek, onun o eski güvensizliğini soğuk ve çoğunlukla kabalıkla gözler önüne serilen bir gurura dönüştürdü.

Arkadaşım bana Czentovic’in çocuksu kendini be

Edebiyat tarihinin büyük isimlerinden Stefan Zweig, gözlemleri ve acı dolu geleceği öngören duyarlılığıyla XX. yüzyıl Avrupa'sına damgasını vurmuş bir aydındır.

Rastlantı sonucu eline geçirdiği bir kitapla satrancın inceliklerini öğrenerek bu oyunu bir tutkuya dönüştüren ve giderek bu tutkusunu yüzünden beyin hummasına yakalanan Dr. B'nin öyküsüdür görünüşte *Satranç*. Ama derinlerde bir veda mektubudur aslında.

Stefan Zweig'in Brezilya'da sürgündeyken yazdığı ve Şubat 1942'deki intiharından birkaç ay önce tamamladığı *Satranç*, Avrupa kültürünün faşizm tehlikesi altında yok oluşuna işaret eder.

Avrupa kültürüne elveda derken yaşama da veda etmeyi seçen Zweig'in yapıtı, gerilimli kurgusu ve kahramanın ruhsal gelgitlerinin işlendiği dokusuyla, kısa ama her bakımdan etkileyici, olağanüstü bir uzun öyküdür.

ISBN 978-975-510-355-6

9 789755 103556